



Interview

Van sociologische verbeelding naar ‘connected sociologies’: Sarah Bracke over gender als bron van theoretische vernieuwing

Iline Ceelen

Vrije Universiteit Amsterdam
ilineceelen@gmail.com

Foto: Dirk Gillisen



Sarah Bracke

- Geboren in 1971 te Gent
- Afgestudeerd in 1993 aan de KU Leuven met een master sociologie en bachelor filosofie
- Gepromoveerd in 2004 aan de Universiteit Utrecht
- Sinds 2017 werkzaam als hoofddocente in de sociologie van gender en seksualiteit aan de Universiteit van Amsterdam
- Sinds 2019 directeur van het Amsterdam Center for Gender and Sexuality

Als ambitieuze studente begon Sarah Bracke haar academische opleiding rechten en geneeskunde aan de KU Leuven met een concreet beroep voor ogen: werken voor Amnesty International en Artsen zonder Grenzen. Na zes weken realiseerde ze zich dat haar interesses toch vooral door de lessen sociologie en filosofie geprikkeld werden. Ze nam toen de beslissing om sociale wetenschappen te studeren en combineerde dit met een opleiding filosofie. Ze is in 1993 afgestudeerd met een master in sociologie van godsdienst en cultuur, en een bachelor in de filosofie.

Hoe was het toen als student sociologie?

‘Tijdens mijn bachelorjaren in de sociale wetenschappen werd mijn aandacht vooral getrokken door het idee van *The Sociological Imagination* van C. Wright Mills (1959). Dat is voor mij een grondslag gebleven van de discipline: het zoeken naar de verbanden tussen individuele biografieën, wat wij meemaken in ons individuele leven, en de grotere structuren in de samenleving die al die individuele verhalen overstijgen. Ik vond het ook belangrijk dat Mills benadrukt dat we de hulp van geschiedenis nodig hebben om die zoektocht goed te kunnen doen, en vooral dat het verbeelding vraagt om het individuele aan het structurele te verbinden. Tijdens mijn masterjaren werd juist die grondslag in twee richtingen verder uitgedaagd. In de bibliotheek ontdekte ik de werken van de Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies en met name werk van Stuart Hall, zoals *Policing the Crisis* (Hall et al. 1978) en *Resistance through Rituals* (Hall en Jefferson 1989). De manier waarop hij de sociale werkelijkheid benaderde, opende een nieuwe intellectuele wereld voor mij. Het inspireerde mij om een masterscriptie over Rastafarianism te maken, inclusief een exploratie van een dekoloniale theologie. Tegelijkertijd kreeg ik les van Rudi Laermans, die had toen net zijn doctoraat afgerond en begon te doceren. Ik volgde een seminarie cultuursociologie bij hem, over eten en lichamelijkeheid, dat mij toen al – het zou nog even duren voor Laermans zijn leerstoel theoretische sociologie oprichtte in Leuven – de liefde voor theoretische sociologie bijbracht. Daarin kwam ook die aandacht voor verbeelding terug: sociologisch denken heeft verbeelding nodig, om in interactie met de sociale werkelijkheid om ons heen nieuwe begrippen en kaders te bedenken.’

Na je studie aan de KU Leuven ging je nog een jaar verder studeren in Louvain-La-Neuve. Wat was er anders in de Franstalige sociale wetenschappen?

‘Dat was een postgraduaat in ontwikkelingsstudies en gaf mij de mogelijkheid om mijn opleiding sociologie in twee richtingen uit te breiden: meer aansluiting bij de Franse sociale wetenschappen, die een stuk theoretischer waren dan in de Lage Landen, en ook meer aandacht voor postkoloniale en dekoloniale perspectieven binnen de sociale wetenschappen. In mijn opleiding sociologie in de jaren 1990 in Vlaanderen was dat op dat moment nauwelijks aan de orde. Wat jammer genoeg ook nauwelijks aan bod kwam tijdens mijn vier jaar sociologiestudie waren concep-

ten zoals “ras” of “gender”. Empirisch kon je inderdaad naar mannen en vrouwen kijken maar als analytisch concept werd gender niet behandeld. Daar kwam ik pas later mee in aanraking. Ik ben me toen gaan richten op die Britse traditie van Cultural Studies, dat representeerde een veld van mogelijkheden om beter te kunnen denken over de sociale werkelijkheden waar ik over wilde nadenken.’

Alvorens je als promovendus aan de Universiteit in Utrecht terecht kwam, heb je eerst nog ervaring opgedaan als onderzoekster. Kan je vertellen wat er toen allemaal gebeurde?

‘Ik heb beleidsonderzoek gedaan over kansarmoede in opdracht van het Vlaams Ministerie. Dat was toen wel een bijzonder onderzoek omdat het volledig etnografisch was, wat in die tijd niet zo gangbaar was bij beleidsonderzoek. In diezelfde periode (1994-1995) werd in België voor het eerst een opleiding Vrouwenstudies als geaccrediteerd postgraduaat aangeboden. Ik besloot die opleiding in deeltijds onderwijs te volgen, om op die manier mijn sociologische blik in nog een andere richting verder te ontwikkelen. Al die stukjes training – sociologie van godsdienst en cultuur, filosofie, ontwikkelingsstudies, Cultural Studies, vrouwenstudies – gecombineerd met de tijd waarin ik volwassen werd, gaven mij al snel het idee van een onderwerp waarop ik graag wilde doctoreren. De tijd waarin ik studeerde zat vol omkering: demonstranten op het Tiananmenplein in Beijing die tanks tegenhielden, de val van de Berlijnse muur en twee jaar later bestond de Sovjet-Unie niet meer. Een ingrijpende geopolitieke reorganisatie van de wereld greep plaats voor onze ogen en de eerste theoretische kaders over die nieuwe wereld werden toen al gepubliceerd: Fukuyama’s *The End of History* (1989) en Huntingtons *Clash of Civilizations* (1993). Deze kaders stonden bol van de problemen in mijn ogen, en als godsdienstsociologe met een training in vrouwenstudies viel mijn aandacht op de plaats van religie in dat geopolitieke moment. Daarnaast interesseerde ik me voor de rol van vrouwen in de religieuze heroplevingen. Ik wilde andere kaders ontwikkelen, en mijn empirische ingang daartoe waren hoogopgeleide vrouwen die dragende figuren waren in de heropleving van zowel christelijke als islamitische bewegingen in die tijd. Dit gedrag zou ingaan tegen hun eigen belangen volgens de kaders die toen ontwikkeld werden, en moest als een soort “vals bewustzijn” begrepen worden. Ik vond dit ontoereikend en mijn inzet was heel duidelijk, we hebben andere theoretische kaders nodig.’

In Utrecht heb je je verder met vrouwenstudies en het vernieuwen van theoretische kaders beziggehouden. Hoe verliep dat toen?

‘Terwijl ik werkte, heb ik een PhD-onderzoeksvoorstel kunnen schrijven waarvoor ik vier jaar financiering kreeg aan de Universiteit Utrecht. Dat was toen dé plek in de Lage Landen voor genderstudies (op mijn diploma van 2004 staat nog vrouwenstudies, maar enkele jaren daarna werd het genderstudies). In een levendige vakgroep

kon ik onder begeleiding van filosofe Rosi Braidotti aan de slag. Van haar leerde ik te zien hoe diep de wortels reiken van hoe “verschil” afgewezen wordt in onze cultuur (Braidotti 1994), en van antropologe Gloria Wekker (2006) leerde ik beter over seksualiteit en witheid na te denken. Een van de zaken die ik erg apprecieerde in vrouwenstudies in Utrecht, was de vanzelfsprekendheid van theoretische vernieuwing: als bestaande werkelijkheden niet mooi “passen” binnen de gangbare theoretische kaders, dan moeten we nieuwe kaders ontwikkelen. Die vanzelfsprekendheid heeft te maken met het (interdisciplinaire) vakgebied, dat precies ontstaan is omdat de bestaande disciplines en hun disciplinaire grenzen weinig te bieden hadden om de sociale werkelijkheid van vrouwen en van gender goed te bestuderen. Voor mij was dit een extensie van hoe ik de sociologische verbeelding begreep. Ik vond dus bij genderstudies meer tools en mogelijkheden voor theoretische vernieuwing, hetgeen voor mij een cruciaal onderdeel van sociologische verbeelding is.’

De volgende ruim tien jaar heeft Sarah op verschillende plaatsen gewerkt in België (KU Leuven, UGent en VUB) en ook in het buitenland, zoals in het Critical Theory-programma aan de University of California, Berkeley, dat toen geleid werd door Judith Butler, en het Women’s Studies in Religion Program in de Harvard Divinity School, een van de oudste Women’s Studies programma’s in de Verenigde Staten. In 2017 kwam ze aan de Universiteit van Amsterdam werken als hoofddocent in de sociologie van gender en seksualiteit. Vanuit die positie, en dankzij een NWO-Vici-beurs en een Aspasiapremie (die bedoeld is om de moeilijke doorstroming van vrouwen in de Nederlandse academische wereld aan te pakken), heeft ze de eerste leerstoel sociologie van gender en seksualiteit in Nederland kunnen helpen oprichten, waarvan zij de eerste leerstoelhouder is.

Je hebt een indrukwekkende weg afgelegd. Hoe zie je nu de verschillen van toen jij sociologiestudent was met het studeren vandaag?

‘Mijn studententijd zag er heel anders uit dan die van de studenten die ik nu doceer. Een eerste verschil heeft wellicht te maken met hoe onderwijs in Vlaanderen toen anders georganiseerd was dan nu in Nederland. In de bachelorjaren bestond mijn studie enkel uit grote colleges met honderden studenten – zo goed als geen werkgroepen, geen taakjes, geen tussentijdse examens. Er was geen administratie die bijhield of je naar het college kwam of niet, of je aan het studeren was of niet. Als student moest je vooral de *know-how* ontwikkelen om te begrijpen welke colleges onmisbaar waren om de leerstof te begrijpen, hoe aan goede notities te geraken van de colleges waar je niet was, en bij welke vakken je de leerstof toch een beetje moest bijhouden. Zo’n onderwijssysteem heeft voor- en nadelen – voor mij werkte het goed. Mijn academiejaar bestond uit meer dan zes maanden actief zijn in de studentenvertegenwoordiging. Ik leidde, als eerste vrouwelijke voorzitter, de Sociale Raad, een centraal medezeggenschapsorgaan dat voortkwam uit de studentenstrijd uit 1968 en een belangrijke rol speelde in het medebestuur aan de KU Leuven. Rond

Pasen begon dan “den blok”, en dat was twee à drie maanden intensief studeren, vaak tien uur of meer per dag, om de examens in juni voor te bereiden. Het ritme van het academiejaar waarin ik nu doceer, voelt veel schoolser. Dat biedt natuurlijk wel een beter opvolgingssysteem, vooral voor studenten die het moeilijker hebben. Maar het voelt wel alsof er vroeger meer tijd was, waardoor er bijvoorbeeld meer vrijheid was in de invulling van vakken die een heel semester of soms een heel jaar duurden.’

‘Belangrijker dan dit verschil zijn de andere effecten van de vergaande neoliberalisering en structurele onderfinanciering van de universiteiten. De druk op studenten is enorm toegenomen: er is zo weinig tijd en ruimte meer om stil te staan, om te denken, om te heroriënteren, om te experimenteren, om te falen. De kosten van een opleiding, de huurprijzen in een stad als Amsterdam en de verschrikkelijke studieleningen waarmee studenten afstuderen zijn zware lasten die veel onder druk zetten. Omgerekend naar euro’s, betaalde ik zo’n 250 à 300 euro inschrijvingsgeld per jaar voor mijn opleiding sociologie. En we bleven druk uitoefenen vanuit Sociale Raad voor gratis onderwijs en voor gesubsidieerde maaltijden en studentenwoningen. Die strijd, dat onderwijs als basisrecht betaalbaar zou moeten zijn voor iedereen, hebben we verloren in deze neoliberale tijden. De structurele onderfinanciering en druk zien we eveneens aan de kant van het onderzoek, ook daar hebben we veel vrijheid verloren. Vrijheid om te denken, om te falen. Goed onderzoek vraagt de mogelijkheid om na een paar maanden of misschien wel jaren te kunnen zeggen “dit is het niet, ik begin opnieuw”. Als het criterium waarheidsbevinding en wetenschappelijke relevantie is, dan moet dat kunnen. Ik denk dan terug aan Rudi Laermans, de socioloog die mij de liefde voor theoretische sociologie heeft meegegeven, die op een gegeven moment een manuscript had van zo’n tweehonderd pagina’s over dans en vond dat hij niet de juiste manier gevonden had om over lichamelijkeheid te schrijven. Hij stuurde het manuscript naar de prullenbak en is opnieuw begonnen. Dat is nu voor een deel onvoorstelbaar geworden, met de publicatiedruk, performance-indicatoren, et cetera. Vanuit het standpunt van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek zijn dit soort veranderingen waar de universiteit de laatste decennia aan onderworpen werd eerlijk gezegd een ramp.’

We zijn tijd en vrijheid kwijt en we hebben meer druk als studenten in het hedendaagse systeem. Welke verschillen zie je nog als docent?

‘Toen ik student was, bestond het professorencorps voornamelijk uit witte mannelijke professoren. Ik denk dat ik een of twee vrouwelijke professoren heb gehad gedurende vier jaar studie in Leuven, beiden niet met mijn departement verbonden. En dit hangt samen – maar niet op een deterministische manier! – met het feit dat in de sociologie die ik gedoceerd kreeg sociale ongelijkheid quasi uitsluitend als

sociale klasse begrepen werd. Ondertussen is er duidelijk een verbreding van het sociologische begrip van sociale ongelijkheid en stratificatie: niet alleen in termen van sociale klasse maar ook in termen van gender en ras en een aantal andere analytische categorieën. Dit alles blijft een moeizaam proces: de loopbanen van vrouwen in de academische wereld blijven moeilijk verlopen. Het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren blijft de situatie in kaart brengen en streefcijfers voorstellen, NWO komt met financieringsinstrumenten zoals Aspasia om de doorstroming van vrouwen naar hoogleraar te bevorderen, en ook binnen de universiteiten zijn er inspanningen om de reproductie van de academie als mannelijk en wit af te remmen. Desondanks bengelen Nederland en België nog steeds onderaan in de Europese ranglijsten van percentage vrouwelijke hoogleraren of vrouwelijke onderzoekers, zijn de universiteiten in de Lage Landen zijn nog steeds erg wit, en de curricula veranderen moeizaam. Er is verandering, maar vaak is het *too little, too slow.*'

'En ik zie nog een verschil: de tijdgeest waarin wetenschap tot "een mening" gereduceerd wordt en meningen verheven tot feiten. Ik heb het in de afgelopen jaren moeilijker zien worden, en vooral in relatie tot de thema's waar ik op werk en waarover ik doceer, om het onderscheid tussen het principe van academische vrijheid en academisch onderzoek enerzijds en vrijheid van meningsuiting anderzijds te bewaken in de klas. Het verschil is cruciaal: in het publiek debat kan bijvoorbeeld gezegd worden dat de aarde plat is, dat vaccins autisme veroorzaken, klimaatverandering niet bestaat en sekse honderd procent binair is, maar in de aula of in wetenschappelijk onderzoek geldt een andere logica. Daar zijn dergelijke uitspraken door gedegen onderzoek ondertussen voorbijgestreefd en kunnen we ze niet meer als uitgangspunt nemen. Studenten komen vaak de klas binnen gevormd door een logica van "vrijheid van meningsuiting", een principe dat de laatste jaren meer en meer gepolitiseerd is en ook een verdienmodel geworden is via de sociale media. Maar in de academische klas gaat het er niet om om "voor of tegen" een tekst te zijn, om een tekst "links" or "rechts" te vinden, en zelfs niet, in eerste instantie, om een mening te hebben over een tekst. Wel om de tekst goed te begrijpen en te zien wat die kan helpen verklaren. Die wetenschappelijke logica moeten we hoe langer hoe meer beschermen. Denk aan de nieuwe lijsten met "verboden boeken" in de VS, het afschaffen van opleidingen genderstudies in Hongarije, of het "meldpunt voor linkse docenten" in dit land. Er komen studenten naar de klas die zeggen: "deze auteur wil ik niet lezen want die is marxistisch of 'woke' of die is een racist of een seksist". Dat mag een student zeggen, maar verder is het weinig relevant voor het werk dat we in de klas doen: wetenschappelijke teksten leren lezen en begrijpen en vervolgens een onderbouwde kritiek leren ontwikkelen.'

Je schetst het beeld dat de vrije meningsuiting de wetenschap in een opiniestuk om-

vormt. Dit kan inderdaad zware gevolgen hebben voor de toekomst van de sociologie zonder docenten zoals jij die daar hard tegen in gaan. Hoe kijk je naar de sociologie van vandaag?

‘Sociologie is een discipline die haaks staat op onze neoliberale tijdsgeest, en wellicht net daarom zo nodig is. Onze tijdsgeest is gestoeld op een soort methodologisch individualisme: het enige wat we kunnen observeren, en wat dus echt bestaat, is het individu. Dat wordt op een kernachtige manier uitgedrukt in een slogan die met de opkomst van het neoliberalisme verbonden wordt, namelijk Margaret Thatchers: “There is no such thing as society. There are individual men and women and there are families”. We zien die reflex om structurele werkelijkheden weg te wuiven ook terug in het Nederlandse publieke debat, zoals Ruttes herhaalde smalende uitspraken over “sociologische verklaringen”. In die neoliberale tijdsgeest is een ideologische weerstand en vooral ook verontrustende ongeletterdheid ontstaan als het over maatschappelijke structuren gaat. En hier kan sociologie een cruciaal verschil maken: wij hebben de tools en de kennis om maatschappelijke structuren in kaart te brengen en te verklaren.’

Als we nu vooruitkijken, wat wil je dan blijven doen en vooral meegeven aan de komende generaties sociologen?

‘In de huidige wereld, die voor velen als een opeenstapeling van grote maatschappelijke crisissen aanvoelt, heeft onze discipline een cruciale taak: maatschappelijke structuren blootleggen en verklaren, alsook de oorzaken van die crisissen analyseren, met daarbij altijd de werking van macht in het vizier. Ik vind het belangrijk dat we op dat vlak diep theoretisch kunnen gaan: het gaat om complexe systemen en verbanden en die vragen vaak om complexe theoretische kaders. Ik hou een pleidooi voor meer theoretische sociologie, dat in de Lage Landen toch regelmatig gemarginaliseerd wordt. Ik zou graag zien dat we masterstudenten sociologie afleveren die de tools en het vertrouwen hebben om te zeggen: “daar is een stukje sociale werkelijkheid dat ik niet kan verklaren met deze theorieën, ik ga een nieuwe theorie breien”. En daarbij hoort voor mij ook het belang van interdisciplinariteit: er was een tijd waarin disciplinaire grenzen heel strak omljnd werden om sociologie, die op het kruispunt van andere disciplines ontstond, als discipline te kunnen vestigen. Ik hoop dat die tijd voorbij is. Daarnaast is een ander soort sociologisch werk nodig: een meer publieke taal zoeken om die complexiteit toegankelijk te maken zodat de praktijk van sociologische verbeelding toegankelijker wordt voor iedereen, en mensen hun individuele situaties, bijvoorbeeld hedendaagse situaties van precariteit, kunnen begrijpen in een groter verband. Door die sociologische verbeelding kunnen mensen meer vat krijgen op de oorzaak van waar ze tegenaan lopen en wordt misschien ook een oplossing denkbaar. Daarbij moeten we verder blijven bouwen

op de nieuwere gevestigde inzichten dat sociale ongelijkheid niet tot sociale klasse beperkt blijft, en moeten we dus – zonder klasse en de kapitalistische politieke economie waarbinnen ons begrip van sociale klasse gegroeid is uit het oog te verliezen! – verder met analytische categorieën zoals gender, ras, seksualiteit, validiteit (met betrekking tot lichamelijkeheid) aan de slag, en met de complexe geopolitieke machtsverhoudingen die we soms samenvatten als Noord-Zuid-verhoudingen. Die nadruk op complexiteit en verbanden, zonder ooit de werking macht uit het oog te verliezen, sluit aan bij wat Gurminder Bhambra (2014) “connected sociologies” noemt. Dat biedt wat mij betreft een vruchtbare toekomst voor onze discipline.’

Literatuur

- Bhambra, G. (2014) *Connected Sociologies*. London: Bloomsbury Publishing.
- Braidotti, R. (1994) *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Fukuyama, F. (1989) *The End of History*. Washington D.C.: National Affairs.
- Hall, S., C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke en B. Roberts (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: MacMillian Press.
- Hall, S. en T. Jefferson (red.) (1989) *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. Milton Park: Routledge.
- Huntington, S.P. (1993) The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3): 22-49, DOI: 10.2307/20045621.
- Mills, C.W. (1959) *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Wekker, G.D. (2006) *The Politics of Passion: Women's Sexual Culture in the Afro-Surinamese Diaspora*. New York: Columbia University Press.
-

Over de auteur

Iline Ceelen is een Belgisch-Zwitserse verloskundige met een master in Public Health, specialisatie in Sexual and Reproductive Health and Rights. De afgelopen acht jaar is zij werkzaam geweest voor Artsen zonder Grenzen. Nu, na ‘het doen’, richt ze zich als masterstudent sociologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam op het ‘begrijpen van’. Haar interessegebied blijft gender en seksualiteit. Voor haar thesis onderzoekt ze de verbanden tussen de Amsterdam Pride Parade en queer activisme in Nederland.